

## **1.Сазнање**

- Појам сазнања
- Основни облици сазнања
- Однос човека и света
- Питање истине
- Појам науке, класификација наука

### **Појам сазнања**

Сазнати неку појаву стварности у првом реду значи постати свестан њених својстава и односа са другим појавама. Међутим, имати јасну представу, појам, идеју о нечему још увек не значи потпуно сазнање о томе. Пошто су мишљење и опажање тесно повезани са језиком, потребно је то знање и увид и вербално исказати. Уколико се то не деси, знање остаје нејасно. Међутим, оно остаје на нову вербалног уколико представу успемо само језички да изразимо. Потребно је да оно што смо схватили и увидели и језички изразили још и објаснити. Али,уколико, поред свега набројаног, не можемо то знање да применимо у пракси и покажемо како настаје или се мења појава, знање остаје теоријско. Вербално, нејасно и теоријско су видови непотпуног сазнања.

Према томе, потпуно сазнање неке појаве је таква свест о њеним својствима и одликама која укључује у себи способност језичког описивања, објашњавања и практичне примене.

### **Основни облици сазнања**

Основни облици сазнања су здрав разум, реторика, уметност, наука, философија, идеологија, мит и религија. Циљ сваког је да дође до истине у оном делу стварности који проучава и оним методама којима се притом служи.

### **Човек и свет**

Њихово основно питање је питање односа човека према свету у ком живи и чији је део. Свет обухвата неколико врста појава различитог нивоа и карактера: физикалну стварност или свет природних појава, област људског друштва, душевни свет и духовни свет. Међу њима нема строго одређених граница, будући да је и човек сложено и вишеслојно и вишедимензионално

биће. А то онда одређује и његов однос према свету, јер он има потребу да учествује у свакој од ових стварности и у њој игра стваралачку улогу.

## **Истина**

Сазнање није само тренутни акт већ и историјски процес током кога се долази до објективне истине о свим странама појаве, а пре свега о њеној структури и функцији њених делова. Објективна истина је сазнање које одговара стварности.

Међутим, да бисмо за једно тврђење могли да кажемо како је истинито, оно мора бити изражено јасним и друштвено разумљивим језиком.

Пошто свако тврђење може бити критиковано и оспоравано, мора проћи кроз процес провере, којим се доказује његова истинитост. Доказати једно тврђење значи показати на који начин оно следи из других тврђења или разлога чија је истина претходно утврђена.

Ипак, одлучујућу улогу у утврђивању истине једног тврђења игра његова примена у пракси. Дакле, искуство поводом једне појаве је пресудан разлог на основу кога можемо доказати или оповргнути истинитост њеног постојања и то на одређени начин.

Према томе, да бисмо за једно тврђење могли рећи да је објективно истинито, оно мора бити јасно формулисано, доказано и практично проверено.

## **Појам науке и научног закона**

Једна од основних подела знања је и она на теоријско и практично. Прво је описно и говори о томе да нешто јесте онакво какво јесте, да између појава постоји однос какав је на делу. Теоријско знање је објашњавалачко и одговара на питање зашто нешто јесте онакво какво јесте. Практично знање увек је непотпуно и само теоријско може проширити наше практично знање о једној појави, указујући на неке, раније незапажене видове и односе.

Људско знање такође може потицати из искуства и разума. Постоји и натприродни облик сазнања, али се његов извор и ток не могу истраживати рационалним методама науке.

Од свих других облика сазнања наука се разликује по свом предмету и методи.

Предмет и циљ науке је утврђивање закона. Сви феномени у стварности имају своју површинску, појавну страну, која се може чулно регистровати. Али, они имају и своју суштину, опште и нужне особине које

их дубље и прецизније одређују. У том случају говоримо о законима настанка и функционисања појава у свету.

Да би могла да открије законе наука најпре мора да прикупи велики број појединачних чињеница и података, мора да их среди тако што ће их разврстати и систематизовати, постављајући сваку врсту на своје место у одређеном поретку.

Законе не можемо сазнати чулним путем већ путем разума, мишљењем. Помоћу њега упоређујемо појаве и предмете, рашчлањавамо их на саставне делове, уочавамо односе међу њима. На основу тих сазнања установљавамо шта је у њима константно (стално, непроменљиво, постојано у дужем временском трајању) и нужно. Зато су одлике закона константност, општост и нужност. Закони су константни односи јер имају карактер нечег постојаног што се дуго временски понавља и не мења. Они су општи јер важе за ширу класу или врсту појава, а не само за конкретне појединачне случајеве. Представљају нужне односе јер се појаве одвијају баш онако како они прописују и никако друкчије.

На основу закона можемо да предвиђамо појаве које ће се у будућности одигравати, а понекад и да утичемо на њихов ток.

Дакле, основни предмет науке је тежња да се утврде закони у разним областима стварности, а изведени – предвиђање на основу тога. Наука је организована делатност људског духа и област људског искуства која, на логички оправдан начин, има за циљ да спозна истину. Ова истина се зове научно сазнање, а задатак је науке да ово знање производи. Појам науке треба да обухвати и теоријско и практично знање о појавама.

Дакле, наука би била систем објашњења појава у једној области стварности чије су основне одлике: проверљивост, ревизибилност, свеобухватност и истинитост.

- 1) Прва особина значи да су систем појава у целини и сваки његов појединачни део и став стално изложени искуственом или теоријском проверавању;
- 2) Друга – да критичко преиспитивање у сваком часу може довести о мењања или напуштања система у целини или неког његовог појединачног става;
- 3) Трећа – да формиран систем објашњења треба да обухвати све важне појаве у датој области истраживања са свим њиховим односима;
- 4) Четврта – да систем у целини и његови појединачни искази теже да се све више приближе објективној истини.

-Основни принципи научног сазнања: објективност, поузданост, прецизност, општост, систематичност, развојност (М 17-21)

-Однос науке и других облика сазнања: здрав разум, идеологија, уметност, мит, философија, религија (М21-24)

### **Најважније класификације наука**

У историји науке било је много покушаја да се науке разврстају. Најпознатије класификације су Аристотелова, Беконова, Кантова, Хегелова и Контова. Међутим, све оне имају ограничено важење јер је тешко установити јединствен и најподеснији принцип деобе. Зато су се појављивали разни критеријуми: различите људске делатности (Аристотел), субјективне способности људске душе (Бекон), различите врсте знања (Кант), различити предмети и области сазнања (Хегел, Енгелс, Кедров), различита општост закона који се јављају у наукама (Конт) и многи други.

Међутим, каква год била класификација, најопштија подела наука је на две групе и више начина, што утиче и на принцип разврставања. Најчешће поделе су на: фундаменталне и примењене, описне и објашњавалачке, теоријске и историјске, фактичке и нормативне.

Постоје и поделе на три или четири групе, али се све оне, на крају, сведе на горе поменути образац.

### **Допунска литература:**

1. Vuković, M., Vuković, A., 2009. *Sociologija*, Bor: Tehnički fakultet, str: 12-14.
2. Мишковић, М., 2003. *Социологија*, Београд: Службени гласник, стр: 17-26, 45-46.

## **2. Предмет и задаци социологије**

- Место социологије у подели наука (V 12-14)
- Природа и задаци социологије као друштвене науке (M 26-32, V 7-10)
- Односи социологије са другим облицима сазнања
- Односи социологије и других наука (M 32-37)
- Однос опште и посебних социологија (M 37-38)

### **Место социологије у подели наука**

### **Природа и задаци социологије као друштвене науке**

- Дефиниција, однос личности, природе и друштва (M26-27)

-Проблеми одређења предмета социологије и најпознатија одређења (M27-31)

-Проширивање предмета истраживања у савременој социологији (M31-32)

Социологија је општа, теоријска и основна или фундаментална наука о друштву као целини свих друштвених појава које обухватају друштвено делање, друштвене односе и друштвене творевине.

Она је општа друштвена наука зато што се бави целином свих друштвених појава, а не само појединачном врстом.

Она је теоријска или уопштавајућа друштвена наука јер настоји да открије и формулише опште услове у којима једна врста друштвених појава утиче на другу и на свет вандруштвених појава, у првом реду независно од конкретног времена и простора.

Дакле, основни сазнајни задатак социологије је откривање закона у оној области стварности која обухвата друштвене појаве.

У њене специфичне задатке спада истраживање посебних врста друштвених појава, друштвених појава у конкретном просторном и временском оквиру, као и веза друштвених појава са другим областима стварности.

### **Односи социологије са другим облицима сазнања**

Здраворазумско сазнање представља најстарији облик сазнања. Углавном је практично а не теоријско. Толерантније је према другачијим, чак и супротним гледиштима, што је у науци незамисливо, јер је главни предуслов њеног развоја критичност и стога два супротна гледишта не могу стајати једно поред другог.

Речник здравог разума је непрецизан и неспецификован и зато је ово знање мање одређено и информативно од научног. Због тога је могућност његове критике смањена, па је оно мање подложно променама и трајније. А стална провера и критика су битне одлике науке.

Здраворазумско знање не поседује свест о релативности својих тврђења нити о неопходности њиховог исправљања и промене. Он стварност схвата реално, онако како је чула региструју, и полази од становишта да је човеков мозак *tabula rasa* на којој наша чула исписују поруке о утисцима из света. У погледу схватања карактера знања, здрав разум га сматра извесним.

Наука прихвата реалистички став здравог разума, али не и његово теоријско-сазнајно полазиште.

С обзиром на порекло свих наука у философији, философско знање се узима као потпуно или делимично истоветно са научним. Оно поседује и високи степен критичности. У томе леже његове сличности са научним сазнањем. Међутим, битна разлика лежи у томе што већи део философског знања нема непосредне везе са искуством већ се само некад може непосредно искуствено проверавати. Критика философског знања је теоријска и не може бити искуствено-експериментална.

Међутим, наука из философије црпе основне сазнајне претпоставке свог постојања. Од ње преузима најопштије теоријске принципе и методе које ће примењивати у својим истраживањима.

Све што се може рећи за однос науке са здравим разумом и философијом, односи се и на социологију. Ови, основни рационални облици сазнања су уједно они са којима социологија, као посебна наука, има тесне везе.

Остале облике сазнања она изучава као посебне друштвене феномене, дакле, са њихове спољашње стране и улоге коју играју у друштвеном животу. Као облике сазнања, она их не може изучавати због њихове особене природе, нивоа општости и специфичног предмета. Облици сазнања, као што су реторика, идеологија, мит, уметност или религија, на пример, не могу се доследно, а понекад ни уопште, истраживати методима и помоћу теоријских полазишта рационалне науке. Отуда ни социологија не може допрети до њихове невидљиве суштине нити их може темељно истражити својим методама. Поред тога, ово су далеко старији облици сазнања од науке, поготову друштвене, у коју спада и социологија. Управо је однос међу њима обрнут јер социологија из њих извлачи основне сазнајне претпоставке, методе и чињенице за властита истраживања.

### **Односи социологије са другим наукама**

Међутим, свет друштвених појава је толико богат и слојевит да у њему социологија налази довољно материјала за своја истраживања. Отуда су и везе социологије са другим друштвеним наукама, које проучавају посебне области друштвеног живота, највише развијене. То се у првом реду односи на економију, право, историју, политичку науку и психологију.

Поред њих, социологија у својим истраживањима сарађује и са антропологијом, етнологијом, педагогијом, лингвистиком и науком о уметности.

Најзад, у конкретним проучавањима специфичних страна свог основног предмета, још више, приликом примене посебних метода, она се повезује са географијом, екологијом, другим природним, техничким и

математичким наукама, попут медицине, технологије, статистике или математике, на пример.

-Односи социологије са другим друштвеним наукама: историја, психологија, антропологија, политичке науке (М32-37)

### **Однос опште и посебних социологија**

Током историјског развоја социологије у свакој области друштвеног живота, нагомилала су се посебна сазнања, увиди и чињенице, што је створило и институционалну могућност за настанак посебне социолошке гране која се бави проучавањем таквог предмета. Од посебних социолошких дисциплина треба поменути социологију насеља, рада, уметности, правну и политичку социологију, социологију сазнања и идеја и, најзад, социологију породице, којом ћемо се у овом нашем течају највише и бавити.

У новије време, појављују се посебне социолошке гране у оквиру социолошких дисциплина, које се баве изучавањем посебног предмета, попут социологије свакодневног живота, комуникације, друштвених покрета или детињства, на пример.

Као што социологија црпи основне претпоставке из философије, тако и посебне социолошке гране полазе од претпоставки опште социологије, а социологије разних феномена од посебних дисциплина у оквиру матичне науке.

Међутим, у свим овим теоријским и практичним истраживањима, основне сазнајне претпоставке и методе остају исте, а додатно се обогаћују новима, специфичнима за исто такав предмет.

### **Допунска литература:**

1. Мишковић, М., 2003. *Социологија*, Београд: Службени гласник, стр: 26-38.
2. Vuković, M., Vuković, A., 2009. *Sociologija*, Bor: Tehnički fakultet, str: 7-10, 12-14.

## **3. Научни метод, методе друштвених наука и социологије**

- Појам научног метода и методологије (М39-40)
- Детерминизам и узрочност: врсте, особености друштвеног детерминизма (М40-44)
- Научни закон: дефиниција и особине (М45-46)

- Научна теорија: структура и особине (M47-48)
- Научно објашњење: дефиниција, елементи, етапе, типови, предвиђање, разумевање (M 45-51)

Наука се од других облика сазнања разликује и по свом методу. А метод је поступак којим се долази до унапред постављеног циља. За научни метод је карактеристична организована, планска и систематска употреба свих оних и само оних истраживачких поступака који обезбеђују објективну истинитост добијених резултата.

Истраживачке поступке, чијом се применом долази до сазнања објективне истине, посебно проучава философска дисциплина која се зове логика. Свака појединачна наука настоји да сазна законе у посебној области стварности која је њен предмет. Посебне науке не улазе у критичко испитивање основних претпоставки и општих облика сазнања. За разлику од њих логика проучава сам процес сазнања истине о стварности уопште, тежи да утврди законе исправног мишљења, независно од посебног подручја стварности. Кад се једном упознају и примене у неком конкретном процесу мишљења, логички закони имају значај најопштијих руководећих упутстава, односно методских принципа. Стога логика изграђује општу научну методу која служи као практично руководство у решавању свих специјалних научних проблема.

Међутим, ни логика се не може развијати без тековина специјалних наука. Логика даје посебним наукама општу методу, правила мишљења, а оне њој сажето и уопштено људско искуство, од кога она полази при утврђивању својих правила и закона.

Поред општих метода, који се примењују у свим наукама, свака група наука и свака посебна наука развија и сопствене методе, а њих одређује природа њеног предмета. Истраживање природе не може бити исто као и друштва зато што је основни предмет ових других човек и његов живот у друштву. Човек је свесно и сложено биће чији се унутрашњи и спољни живот не могу до краја нити прецизно истражити објективним путем, а још мање предвиђати. Зато је поступак истраживања у друштвеним наукама сложенији и мање изван него у свету природе или другим областима стварности.

- Поступак социолошког истраживања: кратак преглед – основне оријентације, врсте и фазе (M51-52, 51-68)
- Структура фазе избора и формулације проблема (M52-53)
- Одређење предмета истраживања: теоријско и операционално (M53-54)



- Одређење циља истраживања: научни (теоријски) и друштвени (практични) (M54-55)
- Формулација хипотеза: врсте – опште и посебне (M54-55)
- Одређење начина истраживања: избор одговарајућих метода и техника, саставни делови (M55-56)
- Најважније методе прикупљања података: посматрање, експеримент, испитивање (M56-59)
- Поступак сређивања података: класификација и мерење – захтеви које треба да задовоље; технике скалирања – врсте скала; статистичка метода – врсте и типови узорка; социометрија, анализа садржаја, историографски метод, упоредни метод (59-65)
- Фазе социолошког истраживања: прикупљање података, сређивање и приказивање резултата, интерпретација резултата и извођење закључака (65-67)
- Промене у савременој социолошкој методологији: истраживање објективног и субјективног аспекта друштвених појава, манифестација, тенденција и унутрашњих мотива (M67-68)

### **Литература:**

1. Мишковић, М., 2003. *Социологија*, Београд: Службени гласник, стр: 39-68.

### **4. Историја мисли о друштву, настанак и развој социологије**

Свака наука у свом историјском развоју пролази кроз две етапе. Прва је знатно дужа и зове се анегдотска, фактографска или сакупљачка фаза у којој се прикупљају подаци и чињенице о основном предмету. Тај процес се у философији назива кумулацијом знања.

Током времена у тој, све већој, маси чињеница се уочавају правилности и општости, које важе за већи број случајева и долази до првих систематизација или сређивања података према одређеним критеријумима и нивоу општости. У овој етапи наука је обично подређена развијенијој области сазнања или науци, тако што користи њене законе, теорије и методе у систематизацији сопствених података.

Када се у једној области науке акумулира и систематизује довољно знања и када се у стварности појаве практичне потребе за настанком нове науке она се институционално конституише као академска дисциплина. Тада почиње да се изучава на универзитету и у мрежи просветних установа, а њена знања практично примењују у разним областима живота.

Социологија, као самостална академска дисциплина, постоји два века, али је њена предисторија знатно дужа и стара колико и људско друштво. Она води порекло из првих покушаја уређења друштвеног живота или друштвене организације. Ти практични подухвати предузети су у првим цивилизацијама древног Истока: Кини, Индији, области Месопотамије и Египту.

Међутим, први покушај теоријске систематизације појављује се у оквиру античке грчке философије. У учењу софиста и Сократа, у антрополошкој етапи развоја грчке философије, у којој се тежиште интересовања пренело са света на човека, и са почецима укључивања народа у политички и друштвени живот, са рађањем демократије, започело је и размишљање о уређењу живота у заједници. Тај мисаони ток доживео је свој врхунац у систематском периоду, а у делу Платона и Аристотела, који су изградили прва уобличена социјална учења о друштву.

Тако је мисао о друштву започела свој развој у оквиру етике и социјалне или политичке философије, које су у то време значиле исто – живот у полису, синониму за друштво и државу. Ове области сазнања су на древном Истоку биле неретко део религије и митологије, док су у Грчкој, као првој европској цивилизацији, постојале у оквиру рационалне области сазнања какав је философија.

-Развој мисли о друштву пре настанка социологије: време и особености конституисања социологије као академске дисциплине; доминантне идејне струје које су пресудно утицале на њен настанак: позитивизам, марксизам, историзам (М 71-73)

-Мисао о друштву у старом веку: цивилизације древног Истока, античка Грчка – софисти, Сократ, Платон, Аристотел, киници, епикурејци, стоици (М 73-80)

-Средњовековна схватања о друштву на Западу и Истоку (М 80-83)

-Мисао о друштву у новом веку: ренесанса, теорија природног права и друштвеног уговора, мисао о друштвеном развоју, демографска статистика, школа политичке економије, социјал-утописти, немачка класична философија (М 83-91)

-Етапе у развоју социологије као академске дисциплине (V 10-11)

-Настанак социологије и социолошко схватање Огиста Конта, класични и савремени позитивизам: класификација наука, одређење предмета социологије, етапе у развоју друштва и сазнања, особености становишта и његове последице у науци и пракси (М 91-95)

-Основна подела и кратак преглед социолошких теорија (М 95-147)

-Старије социолошке теорије: кратак преглед (М 95-129)

- 96) -Механицистичке теорије о друштву: особине и представници (М 95-96)
- Географске и геополитичке теорије: особине и представници (М 97-99)
- Биологистичке теорије: особине, правци и представници (М 99-104)
- Психологистичке теорије: кратак преглед – особине, врсте и представници (М 104-125)
- Индивидуално-психолошке теорије: Тард, Мак Дугал, Фројд, Морено, Вебер (М 104-114)
- Колективно-психолошке теорије: Вунт, Сигеле, Диркем, Ле Бон (М 114-119)
- Социјално-психолошке теорије: Гурвич, Сорокин, бихејвиоризам (М 119-125)
- Формално-социолошке теорије: немачка и америчка школа (М 125-129)
- Савремене социолошке теорије: кратак преглед (М 129-146)
- Функционализам: особине, етапе у развоју, врсте, представници (М 129-133)
- Структурализам: особине, представници (М 133-134)
- Марксистичка теорија: класици и следбеници – особености, представници (М 134-139)
- Феноменолошка теорија: особине, представници и правци (М 140-141)
- Критичка теорија друштва: особине и представници (М 141-143)
- Системска теорија: особине, предмет, циљ, представници (М 143-145)
- Теорија социјалне акције: особине, представници (М 145-146)
- Теоријски плурализам у социологији: ограничења класичних социолошких теорија, особине новог доба и света, нова теоријска решења (М 146-147)

### **Литература:**

1. Мишковић, М., 2003. *Социологија*, Београд: Службени гласник, стр: 95-147.
2. Vuković, M., Vuković, A., 2009. *Sociologija*, Bor: Tehnički fakultet, str: 10-11.